

LANDINRICHTINGSGEBIED IJSSELMONDE
EEN ARCHEOLOGISCHE KARTERING, INVENTARISATIE, EN WAARDERING
VOORRAPPORT 1988

R.J.B. HAGEMAN

(Redactie A.J.Guiran)

B.O.O.R. RAPPORTEN 2

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken
Rotterdam Aelbrechtskolk 12
3024 RE Rotterdam

Inhoud

1. Inleiding
2. De opdracht
3. De voorrapportage in het kader van het schetsontwerp
4. De eerste onderzoeksresultaten
 - Kaart 1 (bijlage 1A en 1B): Stand van het onderzoek per
31 juli 1988
 - Kaart 2 (bijlage 2A en 2B): Archeologische objecten per
31 juli 1988
 - Kaart 3 (bijlage 3A en 3B): 1. Concentraties van
archeologische objecten en overige vindplaatsen
2. Landschappelijk-visuele aspecten
5. Beschrijving van de concentraties van archeologische
objecten
 - en van een aantal afzonderlijke objecten
 - 5.1 - Concentraties van objecten
 - 5.2 - Catalogus van enkele afzonderlijke objecten
6. Tot slot

Dankwoord

Bijlagen 1-3

1. Inleiding

Bij schrijven d.d. 23 juli 1987 van dhr. ir. H.R.M. Mentink (Inspecteur Onderzoek, LID) aan dhr. prof. dr. W.A. van Es (directeur ROB) is besloten tot het maken van een aanvullende archeologische inventarisatie (AAI) van het landinrichtingsgebied IJsselmonde (oppervlakte 5750 ha). Deze twee jaar durende inventarisatie, die gestart is in oktober 1987, wordt uitgevoerd door het Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR), dat een grote onderzoekservaring in Rotterdam en de omliggende regio heeft. De landinrichtingsdienst, het waterschap IJsselmonde, de gemeentes binnen het landinrichtingsgebied, stichtingen en fondsen en het BOOR zelf leveren een financiële bijdrage aan het onderzoeksproject.

Het voor u liggende rapport moet gezien worden als een aanzet tot discussie en nader overleg tussen LID, ROB en BOOR over de mogelijkheden om de nu bekende archeologische waarden in het gebied bij de landinrichtingsplannen te betrekken, zo mogelijk nog in het stadium van het op te stellen schetsontwerp.

2. De Opdracht

De opdracht luidt kort samen gevat:

Om een verantwoorde opgave van de in oudheidkundig opzicht nog belangrijke terreinen te kunnen verschaffen is een aanvullende archeologische inventarisatie gewenst die drie fasen omvat:

1. Het vaststellen van aard, omvang en kwaliteit van reeds bekende vindplaatsen, het waarderen daarvan en het rapporteren daarover.

2. Het opsporen van onder kleidekken nog aanwezige vindplaatsen in die gebieden waar vanwege het waterschap IJsselmonde de grote schouw plaatsvindt in de jaren 1988 en 1989 en het rapporteren daarover.

3. Het uitbrengen van een definitief rapport over de archeologische waarden in het landinrichtingsgebied IJsselmonde aan het einde van 1989. Deze eindrapportage zal volgens de richtlijnen van de ROB worden uitgevoerd.

In aanvulling hierop werd in een gesprek op 24 maart 1988, waarbij aanwezig de heren M.S. Bos en T.de Vries (LID) en R.J.B. Hageman en A.J. Guiran (BOOR) door de landinrichtingsdienst benadrukt dat alle energie in de eindrapportage gelegd diende te worden. De meeste aandacht moet de waardering van de vindplaatsen krijgen. Niet alleen wetenschappelijk, maar zeker ook landschappelijk gezien. Tevens is afgesproken dat medio 1988 een rapportage zal plaatsvinden die, voor zover mogelijk, concrete informatie bevat over de op dat moment bekende vindplaatsen en de waardering daarvan. Dit in verband met het opstellen van het schetsontwerp in de tweede helft van 1988, waarin dan al zoveel mogelijk rekening gehouden kan worden met de archeologische belangen.

3. De Voorrapportage in het Kader van Schetsontwerp.

De voorrapportage is heeft, zoals boven uiteen is gezet, de archeologische waarden binnen het landinrichtingsgebied zoals die nu bekend zijn mee te laten wegen in het schetsontwerp dat dit najaar wordt opgesteld. Met dit doel voor ogen is aan de kaartering van nieuwe vindplaatsen in het veld waar mogelijk voorrang gegeven. Daarmee wordt enigszins afgeweken van de oorspronkelijk geformuleerde opdracht (zie boven). Maar het grote voordeel is dat daardoor nu al waardevolle ensembles van archeologische objecten, vaak in relatie met visueel-landschappelijke eenheden, kunnen worden aangegeven.

Doordat tot nu toe relatief veel tijd is besteed aan de veldkarteringen (mede mogelijk gemaakt door de inzet van verschillende vrijwilligers) is nog een winstpunt aan te geven. Door zowel in die gebieden te karteren waar dit voorjaar de grote schouw heeft plaats gevonden, als, meer steekproefsgewijs, in alle andere delen van het landinrichtingsgebied, waaronder ook veel akkergebieden, is een goed inzicht ontstaan in het nog uit te voeren veldverkenningsswerk in het tweede jaar van het onderzoek.

Een definitieve waardering van de archeologische objecten is beter mogelijk als er volledig inzicht is in de verspreiding en variëteit van de vindplaatsen binnen het landinrichtingsgebied en de directe omgeving daarvan. Een definitieve determinatie van alle vondsten aan het eind van de hele onderzoeksperiode is dan ook noodzakelijk, evenals het bepalen door middel van boringen van de afmeting, diepteligging, en conserveringstoestand van de archeologische monumenten. Tot nu toe is een booronderzoek uitgevoerd in ca. 20 van de 40 bij aanvang van het project als bekend veronderstelde objecten. In slechts een deel van de gevallen is deze methode succesvol gebleken: de boringen blijken niet altijd de gewenste gegevens op te leveren. Overigens is een aantal van de nader te onderzoeken terreinen tot nu toe nog niet voor een booronderzoek toegankelijk geweest.

Korthedshalve wordt in het kader van dit voorrapport voor wat betreft de karakterisering van het gebied, de bodemkundige- en geologische ontstaansgeschiedenis en de historische geografie verwezen naar eerder in het kader van het landinrichtingsproject IJsselmonde verschenen publicaties : 1. A.J. Haartsen en I. Koch, Avies betreffende het landinrichtingsgebied IJsselmonde (ZH), NWC, 1984, 2. F. de Vries, J. van Berkum, F.G.M. van Pruissen en G. Rutten, De bodemgesteldheid en bodemgeschiktheid van het landinrichtingsgebied "IJsselmonde", Stiboka, Wageningen 1985, 3. J.A.J. Vervloet en J.R. Mulder, Cultuurhistorisch onderzoek in het Landinrichtingsgebied IJsselmonde, Stiboka, Wageningen 1985.

4. De Eerste Onderzoeksresultaten

De stand van het onderzoek, een overzicht van de tot nu toe bekende objecten en een eerste indicatie van de wetenschappelijke en landschappelijk-visuele waardering van die objecten laten zich het best beschrijven door een toelichting te geven op het in de bijlagen 1-3 gepresenteerde kaartmateriaal:

Kaart 1 (bijlage 1A en 1B): Stand van het onderzoek per 31 juli 1988

Op deze kaart is allereerst de op grond van al aanwezige voorkennis gewenste karteringsintensiteit van de verschillende werkeenheden aangegeven. Tevens is aangegeven in welke mate deze gewenste karteringsintensiteit in het landinrichtingsgebied en de directe omgeving ervan tot nu toe bereikt is. Daarbij is gebruik gemaakt van percentages van datgene wat met eenvoudige methodes in de betreffende werkeenheden mogelijk. Zowel het in het verleden al verrichte onderzoek als dat in het kader van het huidige onderzoeksproject is hierbij betrokken. De verschillen in karteringsintensiteit binnen de onderscheiden werkeenheden dienen steeds bij het gebruik van de andere kaarten te worden betrokken.

Tenslotte is aangegeven welke terreinen reeds eerder als archeologisch belangrijk werden erkend, hetzij ingevolge de Monumentenwet, hetzij door plaatsing op de Archeologische Meldingskaart.

Kaart 2 (bijlage 2A en 2B): Archeologische objecten per 31 juli 1988

Deze kaart geeft, ongeacht de huidige conserveringstoestand, de verspreiding van alle archeologische objecten, zoals die nu bekend zijn in het landinrichtingsgebied en de directe omgeving daarvan, uitgezonderd een klein aantal waarvan de exacte locatie nog dient te worden bepaald. Verwerkt zijn de gegevens van de lopende kartering en de gegevens van documentatie en literatuur betreffende onderzoek dat al in het verleden, ook door derden, is uitgevoerd. De bij Vervloet en Mulder genoemde terreinen (zie boven) zijn slechts opgenomen indien er bij het veldwerk van het afgelopen jaar ook daadwerkelijk bewoningssporen konden worden aangetoond.

De objecten zijn per periode met verschillende symbolen aangegeven. De gebruikte indeling is Prehistorie, Romeinse Tijd (0-450), Middeleeuwen (450-1500) en Nieuwe Tijd (vanaf 1500). Sommige objecten omvatten meerdere periodes. Losse vondsten uit de Nieuwe Tijd zijn niet opgenomen. Opgemerkt moet worden dat vele Middeleeuwse vindplaatsen ook materiaal uit de Nieuwe Tijd bevatten, alhoewel dat niet uit de kaart blijkt. Van een verdere onderverdeling binnen de periodes is afgezien, onder meer omdat nog niet al het vondstmateriaal in detail is gedetermineerd.

Voor de Middeleeuwen zijn terreinen van kerken, kloosters en

kastelen apart onderscheiden. Ook zijn opgenomen die terreinen waar zich polder- en industriemolens, steenovens en galgen hebben bevonden, zij het dat van deze objecten vaak niet duidelijk is of zij tot de Middeleeuwen of de Nieuwe Tijd behoren. Hetzelfde geldt voor de geregistreerde "terpen" (verhoogde huisplaatsen en kerkterreinen). In de Zwijsdrechtse Waard dateren deze terreinen waarschijnlijk uit de Late Middeleeuwen; ten oosten van Rhoon kunnen zij nog wel pas rond 1600 zijn opgeworpen. De combinatie van het terp-symbool op de kaart met een wel periode gebonden andere legenda-eenheid is overigens niet daterend voor het opwerpen van de terp.

Niet geregistreerd werden lijnelementen en structuren die wel een archeologische component bezitten, maar die momenteel nog zijn vervlochten met de functionerende infrastructuur, zoals dijken, wegen en verkavelingspatronen. Aangezien deze objecten ook een cultuurhistorische en landschappelijke waarde vertegenwoordigen zijn zij reeds behandeld in het rapport van Vervloet en Mulder (zie boven); de waarde van deze objecten is onderstreept in het NWC rapport. Wel opgenomen zijn enkele fossiele landschapselementen zoals dijkmuur en een patroon van een ouder verkavelingssysteem.

Tenslotte zijn enkele donken op de kaart geplaatst omdat de ervaring leert dat deze vooral in de prehistorie aantrekkelijke verblijfplaatsen vormden. Tenslotte zijn enkele donken op de kaart geplaatst omdat de ervaring leert dat deze vooral in de prehistorie aantrekkelijke verblijfplaatsen vormden. Tenslotte zijn enkele donken op de kaart geplaatst omdat de ervaring leert dat deze vooral in de prehistorie aantrekkelijke verblijfplaatsen vormden. Tenslotte zijn enkele donken op de kaart geplaatst omdat de ervaring leert dat deze vooral in de prehistorie aantrekkelijke verblijfplaatsen vormden.

Kaart 3 (bijlage 3A en 3B): 1. Concentraties van Archeologische objecten en overige vindplaatsen 2. Landschappelijk-Visuele Aspecten.

In de eerste plaats zijn op de kaart binnen het landinrichtingsgebied 12 zones aangegeven (A - L) waarbinnen van een concentratie van objecten kan worden gesproken. Op de oeverzones langs Devel en Waal is zelfs vaak sprake van een aaneenrijging van objecten. Zonder nu direct een definitieve waardering van de afzonderlijke objecten en van de aangegeven zones te kunnen en willen aangeven lijkt het ons goed deze archeologisch 'rijke gebieden' in verband met het opstellen van het Schetsontwerp onder de aandacht te brengen. Binnen de concentraties is de ligging van een aantal afzonderlijke objecten aangegeven (arabische cijfers), die in hoofdstuk 5 nader beschreven worden. Daarbij gaat het ofwel om objecten waarmee het karakter van de concentratie nader wordt aangegeven, ofwel om objecten die vanwege hun bijzondere karakter nader aandacht verdienen.

Buiten de concentraties, maar ook weer binnen het landinrichtingsgebied, zijn die objecten opgenomen (arabische cijfers) waarvan op grond van de ons nu ter beschikking staande gegevens (grote concentraties van vondsten, boringen)

kan worden aangenomen dat ter plaatse nog bewoningssporen in het terrein aanwezig zijn. Ook van die objecten, die overigens geen lagere waardering mag worden toegedacht dan de concentraties van objecten, worden nadere gegevens omtrent ligging, karakter datering ec. in hoofdstuk 5 besproken.

In de tweede plaats vindt men op de kaart alle objecten die een uitgesproken visueel-landschappelijke waarde bezitten. De wordingsgeschiedenis van het gebied, met zijn verschillende overstromingsdekken, heeft bepaald dat vrijwel alleen objecten uit de recentere periodes nu nog op het oog zichtbaar zijn. Ten dele zijn deze objecten binnen de aangegeven concentraties gelegen.

Een visueel-landschappelijke waarde kan tevens worden toegekend aan alle voorkomende lineaire objecten, zodat deze ook op de kaart zijn opgenomen.

Tenslotte zijn de vermoedelijke locaties van drie verdronken middeleeuwse dorpen (Carnisse, Oud-Pendrecht en Oud-Barendrecht) op de kaart aangegeven. Zij vormen de enige elementen die niet uit het in kaart 2 geproduceerde overzicht van archeologische objecten kunnen worden afgeleid.

5. Beschrijving van de concentraties van archeologische objecten en van enkele afzonderlijke objecten.

5.1. Concentraties van archeologische objecten.

Van de 12 aangegeven concentraties van archeologische objecten bevinden zich er 11 in het oostelijk deel van het landinrichtingsgebied en 1 in het westelijk deel, ten Noorden van Poortugaal. Van de 11 in het oostelijke deel aangegeven concentraties liggen er 10 direkt langs de oevers van de hier aanwezige rivieren: 6 langs de Devel en 4 langs de Waal. Bij de beschrijving van de inhoud van de afzonderlijke concentraties komen 3 aspecten aan bod: 1. afmetingen, ligging en archeologische inhoud 2. betekenis voor de bewoningsgeschiedenis en het onderlinge verband van de objecten 3. landschappelijk-visuele aspecten. Over het algemeen kan er van worden uitgegaan dat alle objecten die binnen de aangegeven concentraties liggen betrekking hebben op momenteel nog aanwezige bewoningssporen. Alleen in de bij Poortugaal aangegeven concentratie zijn een aantal objecten reeds verdwenen, wat overigens in de desbetreffende beschrijving is aangegeven.

De concentraties langs Devel en Waal; concentraties A-L.

De bewoningsresten op de oeverzones van de voormalige rivieren de Devel en de Waal vormen een belangrijk element in het archeologisch bodemarchief van het landinrichtingsgebied. Ook in een breder archeologisch en historisch-geografisch kader kan gesproken worden van een zeer bijzondere en waardevolle

situatie. De volgende uitzonderlijke combinatie van omstandigheden heeft daartoe bijgedragen:

- De Waal en de Devel zijn zeer oude natuurlijke waterlopen. De beddingen van beide rivieren vallen deels samen met die van enkele prehistorische geulen (Afzettingen van Gorcum). Er wordt van uitgegaan dat de rivieren in de Romeinse Tijd ongeveer hun huidige vorm verkregen. Dit betekent dat zich over een lange periode kleiige oeverzones hebben ontwikkeld, die door hun ligging en goede bewerkbaarheid aantrekkelijke woonplaatsen vormden en die in de Middeleeuwen het uitgangspunt vormden voor de ontginning van de erachter gelegen gebieden.

-De oevers en het achterland van Waal en Devel binnen de Zwijndrechtse Waard zijn gedurende de late Middeleeuwen vrijwel gespaard gebleven voor de ingrijpende erosie en sedimentatie zoals die meer westelijk het oorspronkelijke landschap onherkenbaar hebben getransformeerd. Baggervondsten in een buitenbocht van de Waal ter hoogte van Heerjansdam kunnen daar echter wel op enige aantasting van de oeverzone wijzen. Voorts hebben zich bij laatmiddeleeuwse inundaties enige geulen in het achterland gevormd, die hier en daar de oude oeverzones hebben doorbroken.

-Door de afdamming van de Waal en de Devel en de totstandkoming van de waterstaatkundige eenheid van de Zwijndrechtse Waard in de eerste helft van de veertiende eeuw zijn de oevers van de Devel sindsdien onbedijkt. Doordat na de overstroming van de Riederwaard in 1373-1374 de noordelijke oever van de Waal de waterkering van de Zwijndrechtse Waard ging dragen, is sindsdien de zuidelijke oever ervan onbedijkt. De aanwezige bewoningssporen op deze onbedijkte oevers - en tevens op een deel van de noordelijke oever van de Waal ten oosten van Rijsoord - zijn zo gespaard gebleven voor afdekking en/of verstoring. In de in 1404 en 1441 herdijkte delen van de voormalige Riederwaard, ten noorden van de Pruimendijk, is de kleiafzetting op de oude oeverzone van de Waal relatief beperkt gebleven. In de in 1496 en 1650 bedijkte polders buiten de Noldijk is echter een pakket klei van ca. 2 m aanwezig.

-Doordat langs de linker oever van de Waal en de oevers van de Devel echte dijken ontbreken, is er nooit een gesloten lintbebouwing ontstaan die de gaafheid en toegankelijkheid van de oudere bewoningssporen ten dele te niet zou hebben gedaan.

-De afwezigheid van dijken heeft de bevolking ertoe gebracht kunstmatige woonhoogtes, terpen, op te werpen. Deze terpen hebben zowel archeologisch als visueel-landschappelijk hun waarde behouden. Over het algemeen liggen zij op de onbedijkte oeverzones van Waal en Devel, maar er zijn uitzonderingen zoals de twee terpen die tegen de Develdam, in de Boezem van de Devel, zijn gelegen.

-Ook visueel-landschappelijk zijn de concentraties van archeologische objecten, maar feitelijk de oeverzones die de geografische en geologische context voor de bewoningssporen leveren in hun geheel, van grote waarde. Er is nogal wat diversiteit in opbouw en reliëf van deze oeverzones: op verschillende plaatsen kan van echte oever -"wallen" worden gesproken, terwijl elders de oeverzone vrij vlak is of depressies aanwezig zijn die de mondingen van oude zijkreeken aangeven. In de ondergrond van de oevers komen zowel geulafzettingen, pakketten zandige klei als veen of een combinatie daarvan voor. Vastgesteld is dat ook de vlakkere oeverzones in de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen bewoond zijn geweest, wat er op zou kunnen wijzen dat de hoogteverschillen in ieder geval ten dele een secundair en vrij recent verschijnsel kunnen zijn.

Concentratie A:

Over een strook van ca. 1100 m lengte op de rechter oever van de Devel, in het Zuidoosten begrensd door de loop van een oude zijkreek ervan, bevindt zich een ensemble van 14 archeologische objecten: 4 vondstconcentraties uit de late Middeleeuwen, waarvan 1 tevens met losse vondsten uit de Romeinse Tijd; 7 terreinen met losse vondsten uit late Middeleeuwen, waarvan 2 met losse vondsten uit de Romeinse Tijd; 3 terpen met laatmiddeleeuwse vondstconcentraties (zie bijv. nr.2), waarvan 1 tevens met losse vondsten uit de Romeinse Tijd en 1 terp zonder vondsten.

De vindplaatsen wijzen erop dat het gebied intensief bewoond is geweest van de 10e-11e tot in het begin van de 14e eeuw. Het gaat om minimaal 5 huisplaatsen. Na de herinrichting van de Zwijsdrechtse Waard is er vermoedelijk alleen sprake geweest van bewoning in het centrale en oostelijke deel (ook weer minimaal 5 huisplaatsen). In de Nieuwe Tijd heeft de bewoning zich gaandeweg tot de aanwezige huiswerven beperkt. Deze zijn deels nog bebouwd. De terpen hebben oppervlaktevondsten opgeleverd vanaf de 12e eeuw. De verschillende losse vondsten uit de Romeinse Tijd kunnen duiden op de aanwezigheid van een nederzetting in het gebied (onder een terp?).

Visueel wordt het gebied gedomineerd door de 4 huisterpen (ca. 100 cm hoog). Drie ervan bevinden zich op een geringe natuurlijke verhoging van de oeverzone (ca. 40 cm hoog). Deze hogere oever kan bij de aanleg van de terpen deels zijn vergraven; ter plaatse is een sterk golvend reliëf aanwezig. Direct ten westen van de terpen is de oever vlak. Bij de monding van de zijkreek (motorgemaal) is een depressie in de oeverzone waarneembaar. Aan de westelijke rand van het gebied is een kleine donk in de ondergrond aanwezig, de enige ongerepte op IJsselmonde. De kans is niet gering dat zich hierop resten van menselijke aanwezigheid uit de Prehistorie bevinden.

Concentratie B

Binnen een strook van ca. 950 m lengte op de rechteroever van de Devel, die onder meer de huidige kern van Kijfhoek omvat, treffen we de volgende 15 archeologische objecten aan : 7 vondstconcentraties en 2 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen; 1 terp met vondsten uit de late Middeleeuwen en 5 terpen zonder vondsten, waarvan 1 met een bestaande 15e eeuwse kerk. In het zuidoosten wordt het gebied begrensd door de loop van een oude zijkreek, waarvan de voormalige monding in de Devel, met haar omgeving, bij dit gebied is getrokken.

In het gebied kunnen minimaal 7 huisplaatsen uit de periode 10e-11e tot begin 14e eeuw worden gesitueerd. Na de herdikking van de Waard lijkt de bewoning zich te hebben geconcentreerd tot de huidige kom van Kijfhoek en wel voornamelijk ter plaatse van de huiswerven. In de Nieuwe Tijd is in dit patroon geen verandering gekomen. De bebouwde terpen hebben geen oppervlaktevondsten opgeleverd; wel is onderaan de Develweg ter hoogte van de terpen, in de bedding, een grote hoeveelheid losse vondsten, daterend van de 14e tot de 20e eeuw, aangetroffen. De meest westelijke, onbebouwde huiswerf is aan een klein bodemonderzoek onderworpen geweest (zie nr.1).

De meest oostelijke terp rijst op uit de de Develbedding en de depressie die de monding van de voormalige zijkreek markeert; de 2 werven aan de Develweg zijn als zodanig vooral vanuit het achterland herkenbaar; de 3 terpen aan het einde van deze weg zijn slechts door smalle greppels van elkaar gescheiden. Alle terpen zijn 100 - 150 cm hoog. De 3 werven aan het einde van de Develweg zijn gelegen op een natuurlijke verhoging van de oeverzone, die zich in westelijke richting voortzet tot aan de rivierbocht. Direkt ten Oosten van de kerk is de oeverzone geheel vlak; ter plaatse van de overige werven lijkt wederom een flauwe verhoging van de oeverstrook aanwezig te zijn. Onmiddellijk ten Zuiden van de oude monding van de zijkreek begint een zeer duidelijke "oeverwal" die zich voortzet tot aan de Munnikensteeg.

Concentratie C

Een gebied van ca. 200 bij 150 m langs de Munnikensteeg, met een uitstulping aan de rechter oever van de Devel, bevat 4 archeologische objecten: de resten van het klooster Eemsteijn (15e-16e eeuw, zie nr.6) en de daarachter liggende kloosterschuur, een laat-middeleeuwse vondstconcentratie en een huisterp.

Van het kloosterterrein (zie nr.6) zijn vele vondsten bekend, daterend uit de bestaansperiode. Deze hebben hun weg gevonden naar verschillende musea en prive collecties. Van de kloosterschuur zijn geen vondsten bekend, doch deze moet in dezelfde tijd worden gedateerd als het klooster zelf. De vondstconcentratie betreft waarschijnlijk een huisterp uit de

12e-13e eeuw. Van de bebouwde terp achter het kloosterterrein zijn geen vondsten bekend.

De hier beschreven concentratie van vindplaatsen vormt de westelijke afsluiting van een ca. 1700 m lange strook langs de Devel, waarbinnen vele laatmiddeleeuwse vondstconcentraties, verschillende huiswerven, alsmede een aantal losse vondsten uit de Romeinse Tijd en zelfs een losse vondst uit de Bronstijd zijn aangetroffen.

De vondstconcentratie bevindt zich op een natuurlijke verhoging in de oeverzone die in westelijke richting doorloopt tot aan de grens van concentratie B. Het kloosterterrein is opgehoogd met bouwpuin. De bebouwde huiswerf ligt juist buiten de oeverzone en is ca. 100 cm hoog.

Concentratie D

Binnen een strook van ca. 500 m lengte langs de rechteroever van de Devel en onderlangs de noordkant van de Ringdijk, de oude buitendijk van de Zwijndrechtse Waard, zijn 5 archeologische objecten aanwezig: 2 vondstconcentraties en 2 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen en een huiswerf. Aan de Oostkant wordt het gebied begrensd door een bocht van de Devel; de westelijke begrenzing is onzeker (nog niet gekarteerd). De strook passeert de Develdam.

De vondstconcentraties duiden vermoedelijk op huisplaatsen. De oostelijke huisplaats dateert uit de periode 13e- begin 14e eeuw, wat goed aansluit bij hetgeen juist aan de overzijde van de Devel is geconstateerd (nr.5). De westelijke huisplaats kan van na de herinrichting van de Waard dateren. Van de terp zijn geen vondsten bekend. De losse vondsten dateren van de 12e tot in de 14e eeuw.

De huiswerf ligt tegen de dam en de hier verhoogde Develweg, in de boezem van de Devel. Zijn zuidelijke pendant ligt overeenkomstig ingeklemd, tegen dam en Lindeweg, eveneens in de boezem. Beide terpen zijn het best zichtbaar vanaf de Devel. De westelijke vondstconcentratie bevindt zich rond een recente schuur onderaan de Ringdijk; de oostelijke vondstconcentratie is gelegen op een markant rechthoekig terrein, dat in de Develboezem op de punt van de rivierbocht als een schiereilandje vooruit steekt.

Concentratie E

Een strook van ca. 500 m lengte aan de langs de linkeroever van de Devel bevat 5 archeologische objecten: 3 vondstconcentraties uit de late Middeleeuwen, waarvan 1 met losse vondsten uit de Romeinse Tijd, 1 terrein met losse vondsten uit de late Middeleeuwen en een molenterrein. Het gebied ligt tussen twee bochten van de Devel.

De 3 vondstconcentraties komen waarschijnlijk ieder met een huisplaats overeen; de middelste kan uit de tijd rond 1300 dateren; de andere twee zijn mogelijk ouder. De genoemde losse

vondsten uit de late Middeleeuwen zijn in verband te brengen met de vermoedelijke huisplaatsen. De losse vondsten uit de Romeinse Tijd kunnen duiden op de aanwezigheid van bewoning in deze periode in de nabijheid, mogelijk op het molenterrein. De molen dateerde uit de 18e eeuw en was belast met het opvijzelen van het water van de lage naar de hoge boezem.

De omtrek van het gebied komt overeen met een geprononceerde natuurlijke verhoging van de oeverzone (ca. 70 cm hoog), de meest gave "oeverwal" langs de Devel in het landinrichtingsgebied. Het voormalige molenterrein is waarschijnlijk bij de aanleg van de molen opgehoogd.

Concentratie F

Over een afstand van ca. 500 m langs de linker oever van de Devel zijn de volgende 6 objecten aan te geven: 2 vondstconcentraties uit de late Middeleeuwen, 3 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen, waarvan 2 tevens met losse vondsten uit de Romeinse Tijd en 1 locatie met enige losse vondsten uit de Romeinse Tijd. Het gebied wordt in het Oosten door een rivierbocht begrensd.

De 2 vondstconcentraties kunnen elk met een huisplaats gelijkgesteld worden. De hoeveelheid losse laat-middeleeuwse vondsten die rondom de vondstconcentraties zijn aangetroffen, doen vermoeden dat in het gebied nog minstens 1 huisplaats uit deze periode aanwezig kan zijn. Het totaal aan laat-middeleeuwse vondsten wijst op bewoning rond de 13e eeuw. Verspreid over het hele gebied zijn losse vondsten uit de Romeinse Tijd aangetroffen. Bewoning in deze periode is dan ook zeer aannemelijk.

De omtrek van de concentratie van objecten komt overeen met een tamelijk geringe natuurlijke verhoging van de oeverzone (zie nr.3).

Concentratie G

Binnen een strook van ca. 1900 m lengte (gemeten langs de oever) langs de linker oever van de Waal, treffen we een ensemble van 30 archeologische objecten aan: 1 terrein met zowel een vindplaats uit de Romeinse Tijd als een uit de late Middeleeuwen, alsmede enige vroeg-middeleeuwse vondsten, 12 vondstconcentraties uit de late Middeleeuwen, waaronder 1 met een losse vondst uit de Romeinse Tijd, 13 terreinen met losse vondsten uit de Late Middeleeuwen, waarvan 3 met losse vondsten uit de Romeinse Tijd, een vindplaats uit de Nieuwe Tijd, 2 huiswerven en een molenterrein. Aan de westkant wordt het gebied door de Waalbocht begrensd; de oostelijke afsluiting is nog niet gekarteerd.

Het eerst genoemde terrein (zie ook nr.8) bevat ten minste 1 huisplaats uit de Romeinse Tijd. Vermoedelijk is ook elders in het gebied bewoning uit de Romeinse Tijd aanwezig geweest, met

name aan de westzijde, bij de huidige waterkant, waar ook enkele losse vondsten zijn gedaan. Verdere sporen van deze vermoedelijke bewoning kunnen ten gevolge van erosie van de oever zijn verdwenen.

Onder de enkele vondsten uit de Karolingische tijd die op het terrein met de vondsten uit de Romeinse Tijd werden gedaan, bevindt zich een bronzen riemtong.

Gedurende de late Middeleeuwen is het gebied zeer intensief bewoond geweest; er kan gesproken worden van een aaneenrijging van vindplaatsen. De indeling in vondstconcentraties draagt dan ook een geheel administratief karakter en houdt hier geen verband met het aantal aanwezige vindplaatsen.

Over het gehele gebied verspreid is vanaf de 11e/12e eeuw gewoond, waarbij de bewoningsdichtheid tot de 14e eeuw is toegenomen. Het aantal huisplaatsen wordt dan geschat op 10 tot 20. Na de herinrichting van de Zwijndrechtse Waard is de bewoning van het gebied voortgezet, naar het schijnt sterk geconcentreerd in de "Hoek van Gripskeel" (dat is het boven besproken terrein met naastliggende percelen). In het begin van de Nieuwe Tijd lijkt het daar ontstane dorpje weer te zijn verlaten. Vanaf de 17e eeuw waren in het gebied nog slechts de terpboerderijen en wat kleinere huisjes aanwezig, zoals bijvoorbeeld de vindplaats uit de Nieuwe Tijd die in onze opsomming voorkomt.

Het molenterrein dateert uit het laatst der Middeleeuwen; thans is daar nog een 19e eeuws gemaalhuisje aanwezig. De aanwezige huisterpen zijn bebouwd en hebben geen vondsten opgeleverd.

In tegenstelling tot bij de Devel, waar slechts over bepaalde afstanden duidelijk verhoogde oeverzones aanwezig zijn, bezit de Waal in dit gebied een doorlopende oeverwal. Deze is ook hoger en breder dan de verhoogde oevers van de Devel; gemiddeld ligt de oeverzone ca. 100 cm hoger dan het achterland. De breedte bedraagt ca. 100 tot 150 m. Bij de Hoek van Gripskeel is de oeverwal zelfs opgewassen tot een hoogte van 150 cm en een breedte van meer dan 200 m. Voorbij deze hoek nemen hoogte en breedte van de oeverwal zeer snel af, waaruit de mate van afkalving van deze buitenbocht kan worden afgelezen. Hoewel de oeverwal aan de binnenzijde plaatselijk lijkt te zijn aangetast, is er in het gebied nergens sprake van een doorbraak. De afwatering van de kom schijnt geheel te hebben plaatsgevonden via een depressie ter hoogte van het einde van de Langeweg. De ouderdom van deze geul, die op luchtfoto's nog goed is te zien, is onbekend.

Concentratie H

Op de nes, een eilandje in de Waal ten Oosten van Rijsoord, dat te dele aan Rijksweg A16 is opgeofferd, zijn in een strook van ca. 300 m, die zich richt naar de noordelijke rivierarm, 6 archeologische objecten aan te geven: 4 vondstconcentraties en 2 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen. De

begrenzing wordt gevormd door de rivieroever en de Rijksweg.

De 4 vondstconcentraties corresponderen waarschijnlijk ieder met een huisplaats. De meest westelijke concentratie is inmiddels bij de aanleg van een fiestpad verloren gegaan. Vrijwel alle vondsten die op de Nes gedaan zijn kunnen worden toegeschreven aan een enkele bewoningsperiode, die van het einde van de 12e eeuw tot in het begin van de 14e eeuw loopt. In ieder geval is na de overstroming van de Zwijndrechtse Waard niet meer ter plaatse gewoond.

Zoals de naam zegt zal de Nes oorspronkelijk een landtong zijn geweest, en derhalve bij de linker Waaloever hebben gehoord. De zuidelijke arm van de Waal is dus jonger dan de noordelijke. Afgaand op de orientatie van de strook vindplaatsen, was rond de 13e eeuw de noordelijke arm nog de stroomgeul. Dit betekent dat de zuidelijke arm ofwel zeer kort voor de afdamming is doorgebroken, of dat deze is gegraven. De Nes is zeer hoog opgeslibd en ligt ca. 120 cm hoger dan de achterliggende polder in de Zwijndrechtse Waard.

Concentratie I

Een strook van ca. 1300 m lengte aan de rechteroever van de Waal, waarvan de uiteinden zijn bepaald door de stand van de veldkartering, telt 4 vondstconcentraties en 9 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen. Het gebied is nog niet volledig verkend.

De 4 vondstconcentraties komen waarschijnlijk ieder met een huisplaats overeen. De bewoning kan in alle gevallen rond de 13e eeuw worden gedateerd. De losse vondsten, over het algemeen afkomstig uit de polder Oud Reyerwaard, zijn 13e eeuws en jonger. De veronderstelde huisplaatsen hebben gezien de datering deel uitgemaakt van de oeverbewoning van de Riederwaard, die zich tot de Waal uitstreckte.

Ook aan deze kant van de Waal is een oeverwal aanwezig geweest. Dat blijkt uit het feit dat het maaiveld aan de Waalzijde van de Pruimendijk gemiddeld 80 cm hoger ligt dan in het vroegere achterland, thans de polder Oud Reyerwaard, hoewel dit gebied na de overstroming van de Riederwaard 30 jaar aan sedimentatie heeft blootgestaan. Aangenomen moet worden dat een groot deel van de bewoningssporen van voor de overstroming van de Riederwaard onder het dijklichaam van de Pruimendijk, die op deze oeverwal ligt, zal zijn verdwenen. In overeenstemming hiermee is dat de 4 vondstconcentraties zich alle pal tegen de dijk bevinden, en wel 3 aan de Waalzijde en 1 aan de landzijde.

Concentratie J

Over een afstand van ca. 600 m langs de Waalweg, nabij de linkeroever van de Waal, begrensd door de bebouwde kom van Hendrik Ido Ambacht, bevindt zich een ensemble van 5 huiswerven, waarvan 1 met vondsten uit de late Middeleeuwen.

De aanwezige terpen, alle bebouwd, maken deel uit van een zwerm die zich voortzet in de bebouwde kom, tot en met de dorpskerk, die zelf ook op een werf is gelegen. De kerk dateert uit 1335 en heeft op deze plaats geen voorganger gehad. In de voortzetting van de strook bevindt zich ook het voormalige kasteelterrein van de ambachtsheer, dat eveneens stamt uit de periode volgend op de herinrichting van de Zwijndrechtse Waard. De nederzetting, waarvan de concentratie een deel vormt, maakt in haar opzet zo een vrij "jonge" indruk. De enkele vondsten die op de flank van een van de terpen zijn aangetroffen, en die vanaf de 14e eeuw dateren, zijn met dit beeld niet in tegenspraak. Mogelijk is een oudere nederzetting aanwezig in het zeer hooggelegen gebied ten Noorden van de concentratie.

De terpen variëren in hoogte tussen 50 en 150 cm. en ze zijn gelegen aan de zuidzijde van een zeer hoge "nes", De Noorden, die als een verbreding van de oeverwal kan worden opgevat (vgl. de Hoek van Gripskeel, concentratie G). Het hoogste punt van De Noorden is 45 cm + NAP. De strook aan de zuidzijde, waar de Waalweg loopt en de werven zich bevinden ligt ca. 40 cm lager; dit is nog altijd 100 cm hoger dan het achterland van De Noorden.

Een concentratie van objecten in het midden van de Zwijndrechtse Waard, concentratie K

Binnen een gebied van ca. 150 bij 600 m, gelegen tussen de Lange Weg en een recente zuidwaardse uitbreiding van Hendrik Ido Ambacht, zijn 3 laat-middeleeuwse vondstconcentraties aanwezig, waarvan 1 tevens met vondsten uit de Romeinse Tijd.

De meest westelijke vondstconcentratie kwam aan het licht bij graafwerk voor de aanleg van een op- en afrit van Rijksweg A 16. Het betrof hier een waarschijnlijke huisplaats uit de 13e eeuw. Deze zal gezien de vondstomstandigheden waarschijnlijk vernietigd zijn. Nadere gegevens over de 2 andere, nog aanwezige vindplaatsen, die vermoedelijk ook vondsten uit de Romeinse Tijd bevatten, staan ons momenteel nog niet ter beschikking.

Een concentratie van objecten ten Noordoosten van Poortugaal, concentratie L

Het gaat hier om een strook van ca. 1500 m lengte en ca. 400 m breedte in het Land van Poortugaal en de polder Zwaardijk, die zich uitstrekt vanaf de metrobaan ter hoogte van Poortugaal tot aan het terrein van het voormalige kasteel Valkensteyn. In

dit traject bevinden zich 26 archeologische objecten, die ten dele echter reeds zijn opgegraven of verloren zijn gegaan: 1 terrein met zowel een vindplaats uit de IJzertijd, de Romeinse Tijd en de late Middeleeuwen, 1 vindplaats (opgegraven) en 2 losse vondsten uit de IJzertijd, 3 vindplaatsen (1 opgegraven, 1 verloren gegaan) en 1 losse vondst uit de Romeinse Tijd, 8 vindplaatsen uit de late Middeleeuwen, waarvan 2 met losse vondsten uit de Romeinse Tijd, 6 terreinen met losse vondsten uit de late Middeleeuwen, een kasteelterrein (opgegraven), 2 terpen, waaronder 1 met laat-middeleeuwse vondsten en een vindplaats uit de Nieuwe Tijd.

Binnen het gebied resteert nog een grote verscheidenheid aan objecten. De IJzertijd vindplaats in de polder Zwaardijk (nr.20.1) is de enig bekende prehistorische vindplaats binnen het landinrichtingsgebied die nog bestaat. Gezien het zwermachtige karakter van de IJzertijd nederzettingsspatronen elders in het Maasmondgebied is het in verband met het voorkomen van enkele losse vondsten in de omgeving goed mogelijk dat er zich nog meer nederzettingsterreinen zullen bevinden.

Wat de Romeinse Tijd betreft beschikken we over een cluster van vindplaatsen en losse vondsten in de bocht van de Slotse Dijk (nr.20.2). Het lijkt er hier op dat we te maken hebben met een zeer groot object of met een groep huisplaatsen. Acht van de laat-middeleeuwse vindplaatsen (o.a. nr.19 en 20.3) betreffen vondstconcentraties met vooral 12e eeuwse aardewerk. Opvallend is dat de woonplaatsen op een rij liggen langs de Oostdorpse weg en het denkbeeldige verlengde daarvan; de Oostdorpse weg komt uit op de Hof van Poortugaal (grotendeels opgegraven) die in dezelfde tijd de centrale plaats van deze streek vormde.

Een ander laat-middeleeuws object is de voormalige voorburcht (nr.24) van slot Valkensteyn, die als agrarisch bedrijf ouder kan zijn dan het uit 1304 stammende kasteel (opgegraven) zelf. De twee huiswerven, beide tegen de dijk gelegen en daarmee op een hoogte gebracht, vertegenwoordigen een late fase in de bewoning. Van de westelijke terp is uit historische onderzoek duidelijk geworden dat die rond 1400 is opgeworpen, tegen de bestaande dijk. De enkele vindplaats uit de Nieuwe Tijd die wij in het gebied aantreffen, bevindt zich ook tegen de dijk.

Van de objecten in deze concentratie hebben de genoemde terpen en het terrein van kasteel Valkensteyn een visueel landschappelijke waarde. Verder kan het lijnvormige element (zie nr. 27) van de Poortugaalse Dijkwal genoemd worden.

5.2. Catalogus van enkele afzonderlijke objecten

In deze voorlopige catalogus van objecten (zie de toelichting bij kaart 3 in hoofdstuk 4) worden de volgende aspecten naar voren gehaald:

1. Periode en aard van de vindplaats; IJT = IJzertijd (700 v. Chr.-0), RT = Romeinse Tijd (0-450), VME = Vroege Middeleeuwen

(450-1000), LME = Late Middeleeuwen (1000-1500), NT = Nieuwe Tijd (vanaf 1500)

2. Omschrijving van het object
3. Diepte van de bewoningssporen
4. Beschrijving van de vondsten
5. Ligging tov de omgeving
6. Relief
7. Geologisch/bodemkundige situatie ter plaatse
8. Conserveringstoestand van het object
9. Visueel-landschappelijke aspecten van het object
10. Opmerkingen

Objekt 1

1. LME, werf met huisplaats, verschillende bewoningsfasen.
2. Ongeveer rond, verhoogd terrein, doorsnee ca. 60 m. Bij een klein bodemonderzoek is in het terplichaam een bakstenen fundering gevonden. Bij boringen zijn tevens op verschillende niveaus onder het terplichaam antropogene lagen aangetroffen. Door het ontbreken van aardewerkvondsten kunnen deze niet worden gedateerd.
3. Tot 240 cm onder de kruin.
5. Centrum van de werf c. 35 m uit de oever van de Devel. De terp ligt tegen de kerkwerf en tegen een terpje met daarop de kosterwoning.
6. De werf is ca. 1m hoog opgeworpen, op een natuurlijke verhoging van de oeverwal van de Devel, die zelf ca. 50 cm uitkomt boven het niveau van het achterland.
7. Komklei op geul-/oeverafzettingen (vooral klei).
8. De werf is onbebouwd en geheel intact.
9. Het object heeft een duidelijke visuele waarde.

Objekt 2

1. LME, NT, vermoedelijk een huisplaats, ca. 14e-16e eeuw.
2. Vondstconcentratie in ontsluiting en uitgeworpen grond bij aanleg sloot, over ca. 100 m; hierop aansluitende vondstconcentratie op bouwland, tot ca. 20 m uit de nieuwe sloot.
3. 40-110 cm -mv.
4. Ca. 300 fr. vaatwerk, o.a. rood, grijs en steengoed; baksteen, natuursteen, o.a. lei.
5. Centrum vondstconcentratie ca. 20 m ten Oosten van de hoek Develweg en Kerksteeg.
6. Op een flauwe glooiing, tussen een ca. 40 cm hoger liggende natuurlijke verhoging van de oeverzone van de Devel aan de westkant en een ca. 50 cm lager liggende depressie, ter plaatse van een voormalige zijkreek van de Devel aan de zuidoostzijde.
7. Komklei op veen, vanaf ca. 110 cm -mv.
8. Deels overdekt door een fietspad en deels aangetast door graafwerk bij de aanleg van een sloot. Een deel is vermoedelijk nog aanwezig onder het bouwland ten zuiden van de nieuwe sloot.

Objekt 3

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca. 13e eeuw.
2. Kleine vondstconcentratie op bouwland.
3. vermoedelijk 40-100 cm - mv (60-80 cm - mv verspreid houtskool).
4. Vaatwerk, o.a. grijs en rood gedraaid en proto-steengoed.
5. Centrum ca. 20 m uit de linker oever van de Devel, lengte-as venwijdig aan de oever.
6. Op ca. 50 m brede natuurlijke verhoging van de oeverzone, tot 50 cm boven gemiddeld niveau van het achterland.
7. Komklei (meerdere dekken) op geul-/oeverafzettingen op venige klei vanaf 340 cm -mv.
8. Vermoedelijk intact.
9. Op het terrein is tevens 1 fr. aardewerk uit de Romeinse Tijd gevonden.

Objekt 4

1. RT, vermoedelijk een nederzetting, ca. 2e eeuw.
2. Vondstconcentratie van 80 x 40 m op bouwland, met verspreide vondsten tot ca. 100 m uit het centrum van de concentratie.
3. 40-100 cm - mv.
4. Vaatwerk (4kg) : terra sigillata, geverfd, glad-, ruw-, en dikwandig, blauwgrijs, rood, 1 fr. tegula; natuursteen, o.a. maalsteen.
5. Ca. 30 m uit linkeroever van de Devel, lengte-as evenwijdig aan de Devel.
6. Op ca. 50 m brede natuurlijke verhoging van de oeverzone, tot 40 cm boven gemiddeld niveau achterland.
7. Komklei op geul-/oeverafzettingen (vooral klei) op venige klei en kleiig veen.
8. Mogelijk enig aantasting door ploegen.

Objekt 5

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca.1300.
2. Vondstconcentratie van 80 x 60 m op bouwland.
3. Ca. 40-100 cm - mv.
4. Vaatwerk (2kg), o.a. grijs en rood, steengoed.
5. Centrum concentratie 45 m uit linkeroever van de Devel, lengte-as evenwijdig aan de Devel.
6. Op een ca. 50 m brede verhoging van de oeverzone, tot ca. 50 cm boven gemiddeld niveau van het achterland.
7. Komklei, waarschijnlijk op geul-/oeverafzettingen, op veen ?
8. Waarschijnlijk intact.
10. Een in dezelfde tijd te dateren vindplaats bevindt zich juist aan de overzijde van de Devel.

Objekt 6

1. LME,NT, klooster Eemsteyn, (kort na) 1421-1572.
2. Ongeveer rechthoekig terrein van 150 x 100 m, ten dele door sloten omgeven; bij bodemonderzoek werden funderingsresten en andere sporen van het klooster aangetroffen.
3. Grondsporen tot onbekende diepte.
4. Veel vondsten uit de kloosterperiode, o.a. vroege majolica.
5. Met een korte zijde langs de rechter oever van de Devel en een lange zijde aan de Munnikensteeg.
6. Het terrein is tot ca. 150 cm boven het gemiddeld niveau van het achterland opgehoogd, en is met de zuidkant gelegen op een ca. 50 m brede natuurlijke verhoging van de Devel, tot ca. 80 cm boven het gemiddeld niveau van het achterland.
7. Komklei op geul -/oeverafzettingen.
8. Het objekt is opgegraven in 1895-1896, en ook nadien is er enig bodemonderzoek verricht. Onlangs (1988) werd op het terrein machinaal graafwerk uitgevoerd in verband met de huidige bestemming. Aangenomen wordt dat een en ander de aanwezige grondsporen heeft aangetast.
9. Door de hoge ligging op een markant punt in het landschap en de hoge dichte begroeiing heeft het terrein een duidelijke visuele waarde. Daaraan wordt echter sterk afbreuk gedaan door de huidige bestemming van het terrein (autosloperij, opslag- en werkplaatsen).
10. Nader onderzoek door het BOOR is door de huidige eigenaar van het terrein geweigerd.

Objekt 7

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca. 14e eeuw.
2. Vondstconcentratie van 80 x 50 m op bouwland, met verspreide vondsten tot 80 m uit het centrum van de concentratie.
3. Vermoedelijk 40-80 cm - mv.
4. Vaatwerk (1.5 kg), o.a. grijs, rood en steengoed; baksteen.
5. Hoek Munnikensteeg en Develweg, centrum van de concentratie 50 m ten westen van de Munnikensteeg. Lengte-as concentratie vermoedelijk evenwijdig aan de Develweg.
6. Op een flauwe glooiing die Noordwestelijk afloopt naar een ca. 50cm lager gelegen depressie, ter plaatse van een voormalige zijkreek van de Devel.
7. Komklei op veen, vanaf ca. 80 cm - mv.
8. Vermoedelijk intact.

Objekt 8.1

1. RT, vermoedelijk een nederzetting, ca.2e eeuw.
2. Vondstconcentratie in ontsluiting en uitgeworpen grond bij aanleg van een drinkwater leiding; hierop aansluitend verspreide vondsten op het aangrenzende akkerland over een gebied van ca. 100 x 100 m.
3. Vermoedelijk 40 - 120 cm -mv.
4. Vaatwerk (zeer veel), terra sigillata, geverfd, glad-, ruw-, en dikwandig, blauwgrijs, rood, 1 fr. inheems-romeins; natuursteen, o.a. maalsteen.

5. Centrum concentratie ca. 50 m uit de linker oever van de Waal.
6. Op een ca. 300 m brede natuurlijke verhoging van de oeverzone (de Hoek van Gripskeel) in de binnenbocht van de Waal, tot ca. 150 cm boven het gemiddelde niveau van het achterland.
7. Komklei op geul-/oeverafzettingen.
8. Ten dele aangetast door graafwerk en door grondsporen jongere bewoning (zie 8.2).

Objekt 8.2

1. LME, NT, nederzetting ca. 12e-16e eeuw.
2. Diverse vondstconcentraties in ontsluiting en uitgeworpen grond bij de aanleg van een drinkwaterleiding; minstens 6 vondstconcentraties in uitgeworpen grond van een geschoonde sloot aan de Oostzijde van het perceel; in de geschoonde slootkanten van deze en andere sloten aan de randen van het perceel verschillende grondsporen (funderingsresten, palen) op diverse locaties; zeer veel verspreide vondsten aan het oppervlak van het bouwland over ca. 100 x 100 m.
3. 40 - 120 cm - mv.
4. Vaatwerk (zeer veel), o.a. Pingsdorf, kogelpot, Andenne, grijs en rood, proto-steengoed en steengoed; baksteen, nokvorst, leisteen, etc.
- 5 t/m 7 zie objekt 8.1.
8. Ten dele aangetast door graafwerk. De grondsporen van de jongere bewoning hebben de oudere sporen in dit gedurende langere tijd intensief bewoonde terrein vermoedelijk gedeeltelijk aangetast.
10. Ter plaatse van de nederzetting zijn tevens enkele karolingische vondsten gedaan (zie concentratie G). Het nederzettingsterrein zet zich waarschijnlijk in Oostelijke richting voort.

Objekt 9

1. RT (vermoedelijk), kunstwerk (steiger ?).
2. Een rij zware behakte palen, onderling verbonden door dwarsbalken, met sporen van bindwerk, gevonden bij baggerwerk in de Waal.
3. De palen staken enkele meters in de bodem van de Waal.
4. Bij het baggerwerk werd tevens een vrij grote hoeveelheid aardewerk uit de Romeinse Tijd opgezogen: terra sigillata, geveerd, glad-, ruw-, en dikwandig, blauwgrijs, rood.
5. In een buitenbocht van de Waal, op enige afstand (ca. 20 m ?) en ongeveer evenwijdig aan de linker oever.
- 6/7. De buitenbocht is hier in de late Middeleeuwen uitgeschuurd, zodat aangenomen kan worden dat in de Romeinse Tijd de palenrij tegen de toenmalige oever stond.
8. Het objekt is bij het baggeren verloren gegaan, maar vermoed kan worden dat zich op de oever nog sporen uit de Romeinse Tijd bevinden.
10. Tevens zijn grote hoeveelheden aardewerk uit de late Middeleeuwen (vanaf de 11e-12e eeuw) opgebaggerd.

Objekt 10

1. LME (vermoedelijk), kunstwerk.
2. Twee evenwijdige rijen palen met sporen van bindwerk, schuin in een sloot staand en zich waarschijnlijk voortzettend onder de aanliggende percelen.
5. Juist ten noorden van het oude mondingsgebied van een in de Waal uitkomend (middeleeuws ?) geulensysteem.
6. Het onmiddellijk ten Zuiden van de sloot liggende perceel ligt 30 tot 40 cm lager dan het perceel aan de Noordzijde (mondingsgebied geulensysteem).
7. Komklei op veen, vanaf ca. 130 cm - mv.
8. Objekt ter plaatse van de sloot verstoord; overigens waarschijnlijk intact.

Objekt 11

1. LME, vermoedelijk een nederzetting, ca. 12e-13e eeuw.
2. Donkere vlek van 60 x 60 m in grasland, ongeveer vierkant,
3. 40-120 cm -mv (50-120 cm verspreid houtskool).
5. Centrum ca. 120 m uit de linker Waal oever.
6. Ca. 20 cm hoger dan de direkte omgeving.
7. Komklei op veen, vanaf ca. 150 cm -mv.
8. Intakt.
9. Relief zichtbaar, positie van het objekt doet verband vermoeden met fossiel verkavelingspatroon (zie nr. 28).

Objekt 12

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, 14e-15e eeuw.
2. Donkere plek van ca. 80 x 40 m op luchtfoto zichtbaar, in een boomgaard; enkele vondsten bij bodemonderzoek.
3. 50- 135 cm - mv (verspreid houtskool, vondsten).
4. Vaatwerk, o.a. grijs aardewerk; baksteen, leisteen etc.
5. Centrum concentratie ca. 100 m uit de linker oever van de Waal, langs een sloot die vermoedelijk het restant vormt van een oude kreek. Lengte-as objekt haaks op de oever.
7. Komklei op venige klei, op verm. kreekbeddingsafzetting.
8. De voormalige boomgaard is thans bij het ernaast gelgen fabrieksterrein getrokken. Het objekt is zodoende afgedekt, de toestand van de grondsporen is onbekend.

Objekt 13

1. LME, vermoedelijke plaats van een kasteelterrein, 14e-15e eeuw.
2. Locatie op grond van historische gegevens.
5. Centrum ca. 100-150 m uit de linker oever van de Waal.
- 8/9. Het kasteelterrein is als zodanig op geen enkele manier te herkennen. Het is thans onderdeel van een fabrieksterrein. Hierdoor is het objekt overdekt. De toestand van de sporen is onbekend.

Objekt 14

1. LME, kasteelterrein, 14e eeuw, vermoedelijk ouder.
2. Naar aanleiding van historische aanwijzingen uitgevoerd klein bodemonderzoek bracht funderingsresten en andere sporen van het kasteel aan het licht.
3. ca. 20 cm - NAP.
4. Vaatwerk, baksteen, daklei.
5. Rechter oever van de Waal, nabij de Pruimendijk.
6. Op thans overbouwde natuurlijke verhoging van de oeverzone van de Waal.
7. Komklei op geul-/oeverafzettingen.
8. Het bodemonderzoek had slechts betrekking op een deel van de voorburcht. Het kasteelterrein als zodanig bestaat niet meer en is overdekt door o.m. een parkeerplaats. De toestand van de niet onderzochte sporen is onbekend.

Objekt 15

1. LME, vermoedelijk een nederzetting, ca. 14e eeuw.
2. Vondstconcentratie van 80 x 150 m op bouwland (2 percelen).
3. 40-140 cm - mv.
4. Vaatwerk (3kg), o.a. grijs en rood aardewerk en steengoed.
5. Centrum van de concentratie ca. 100 m uit de dijk op de rechter Waal oever. Lengte-as ongeveer Noord-Zuid.
7. Komklei op veen vanaf ca. 170 cm - mv.
8. Intakt.

Objekt 16

1. LME, vermoedelijke plaats van een kasteelterrein, ca. 14e eeuw.
2. Lokatie aangenomen op grond van historische aanwijzingen. Rechthoekig terrein van ca. 80 x 50 m, ten dele door sloten omgeven, bij boringen zijn enige sporen aangetroffen.
3. 40-150 cm -mv.
4. Vaatwerk, enkele fragmenten, o.a. grijs en rood gedraaid.
5. Aan de linker oever van de Waal, met een korte zijde naar de Waal gericht. Centrum van het terrein ca. 80 m uit de oever, juist achter de huiswerf "de Hoge Berg".
6. Het terrein is ca. 30 cm hoger gelegen dan de percelen ter weerszijde ervan, en het ligt op een ca. 200 m brede natuurlijke verhoging van de oeverzone van de Waal, die zelf tot 120 cm hoger ligt dan het gemiddeld niveau van het achterland.
7. Komklei op geul-/oeverafzettingen (klei en zand).
8. Waarschijnlijk intakt.

Objekt 17

1. LME, NT, terrein van een kapel, 15e-18e ? eeuw.
2. Locatie aangenomen op grond van historische aanwijzingen, bij boringen zijn enige sporen gevonden.
3. 50-70 cm - mv (houtskool, baksteengruis).
5. Nabij de rechter oever van de Waal, 50 m ten Westen van de Molendijk.

7. Komklei op veen (/).

8/9. Het terrein is als zodanig op geen enkele wijze te herkennen. Mogelijk is een deel overdekt door het aardlichaam van de A-15 en door de ten zuiden daarvan aanwezige bebouwing. De toestand van de sporen is onbekend.

Objekt 18

1. LME, NT, vermoedelijk een huisplaats, ca. 15e-16e eeuw.
2. Vondstconcentratie van 80 xx50 m op bouwland.
3. 40-100 cm.
4. Vaatwerk (1 kg), o.a. grijs en rood gedraaid.
5. Centrum concentratie ongeveer 100 m ten Westen van de Rotterdamse Straatweg; lengte-as ongeveer haaks op deze weg.
6. Geringe terreinverhoging van ca. 20 cm zichtbaar.
7. Komklei op veen, vanaf 130 cm - mv.
8. Waarschijnlijk intact.
9. Gering relief waarneembaar.

Objekt 19

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca. 12e eeuw.
2. Vondstconcentratie in uitgeworpen grond van geschoonde sloot over ca. 70 m; hierop aansluitende vondstconcentratie op bouwland, tot ca. 20 m uit deze sloot.
3. 70-130 cm - mv.
4. Vaatwerk (0.5 kg), o.a. Pingsdorf en Kogelpot.
5. Centrum locatie ca. 40 m uit de Outdorpse weg.
7. Mariene kleidekken, verschillende transgressiefasen, waarschijnlijk op geul-/oeverafzettingen (zandige klei), vanaf ca. 170 cm - mv.
8. Objekt ten dele overdekt door erf, met daarop een schuur.

Objekt 20.1

1. IJT, vermoedelijk een huisplaats, ca. 300 v. Chr.
2. Vondsten en oud maaiveld aangetroffen bij graafwerk voor hoofddrinkwaterleiding.
3. Vanaf 100 cm - mv (te hoog opgegeven ?).
4. Vaatwerk, handgevormd, versierd met nagelindrukken, 1 fr. besmeten.
5. Centrum objekt vermoedelijk ca. 70 m ten Zuiden van de Slotse Dijk, vermoedelijk aan de oever van een vroegere kreek.
7. Mariene kleidekken, diverse transgressiefasen, op geul-/oeverafzettingen (zand en klei).
8. Het objekt lijkt nauwelijks aangetast door het graafwerk voor de leiding, daar kennelijk de eigenlijke huisplaats niet is geraakt. Mogelijk is er wel aantasting door sporen van bewoning in de Romeinse Tijd en de late Middeleeuwen in de directe omgeving.

Objekt 20.2

1. RT, vermoedelijk een nederzetting, ca. 2e eeuw.
2. Vondstconcentratie, met o.a. bouwfragmenten aangetroffen

bij graafwerk voor hoofddrinkwaterleiding.

3. 100-200 cm - mv.

4. Vaatwerk, terra sigillata, ruw-, en dikwandig, blauwgrijs en rood, inheems Romeins; div. fr. tegula, imbrex, vloertegel, div. fr. met specieresten; kalksteen, leisteen, aangepunte palen.

5. Aangenomen wordt dat de nederzetting was gelegen op de vulling van het sinds de Midden-IJzertijd verlande kreekje (zie objekt 20). Wellicht loopt de nederzetting door tot aan de Slotse Dijk, 90 m ten Noorden van de ontsluiting.

7. Zie objekt 20.1.

8. Het objekt is slechts gedeeltelijk aangetast bij het graafwerk voor de leiding. Mogelijk is er wel aantasting door sporen van bewoning in de late Middeleeuwen.

10. In de nabijheid van het objekt zijn op verschillende plaatsen nederzettingssporen uit de Romeinse Tijd aanwezig, o.a. onderaan de Slotse Dijk, direkt ten Noorden van objekt 20.2, en ca. 100 m westelijk op bouwland.

Objekt 20.3

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca. 12e eeuw.

2. Kleine vondstconcentratie in afvalkuil, ontdekt bij graafwerk voor een hoofddrinkwaterleiding.

3. 100-150 cm - mv.

4. Vaatwerk, o.a. Pingsdorf en Kogelpot.

7. Zie objekt 20.1.

8. Vermoedelijk grotendeels intact.

Objekt 21

1. RT, vermoedelijk een nederzetting, ca. 2e eeuw.

2. Kleine vondstconcentratie in uitgeworpen grond van geschoonde sloot, over ca. 40 m.

3. 100-150 cm - mv.

4. Vaatwerk, o.a. terra sigillata en blauwgrijs.

5. Centrum concentratie ca. 60 m ten Westen van de Slotse Dijk.

7. Mariene kleidekken op veen, vanaf ca. 150 cm - mv.

8. Objekt mogelijk deels overdekt door aardlichaam A-15, en deels verstoord door de wegsloot daarvan.

Objekt 22

1. LME, vermoedelijk een huisplaats, ca. 12e eeuw en later.

2. Bewoningssporen in boringen over ca. 80 x 50 m.

3. 50-150 cm - mv.

4. Vaatwerk, kogelpot, rood gedraaid en steengoed.

5. Centrum grondsporen ca. 40 m ten Oosten van de Dorpsdijk; waarschijnlijk zet het objekt zich voort in de richting van het kasteelterrein.

7. Mariene kleidekken, diverse transgressiefasen, op veen (vanaf ca. 150 cm -mv) en geul-/oeverafzettingen (vooral klei).

8. Waarschijnlijk intact, voorzover ten Noorden van de

Kerklaan gelegen.

Objekt 23

1. LME, NT, terrein van kasteel Valkensteyn, 14e-17e eeuw.
2. Ongeveer vierkant terrein van 50 x 50 m, ten dele omgeven door sloten, waarin bij bodemonderzoek de funderingen en andere sporen van het slot zijn aangetroffen.
4. Zeer veel, uit de gebruikperiode van het kasteel.
5. Centrum 130 m ten Noorden van de Slotse Dijk, achter de voorburcht (nr. 24).
6. Het terrein ligt ca. 80 cm hoger dan de omgeving.
7. Mariene kleidekken, diverse transgressiefasen, op veen en kreekafzettingen.
9. Door de hoge ligging van het terrein en de aanwezigheid van een sloot aan drie zijden is er sprake van een duidelijke visuele waarde. Daaraan wordt momenteel echter sterk afbreuk gedaan door de huidige bestemming (opslagplaats caravans).
10. Bij de opgraving kwamen tevens de bij de kasteelbouw verstoorte sporen van een huisplaats uit de IJzertijd en van een uit de Romeinse Tijd tevoorschijn.

Objekt 24

1. LME, NT, voorburcht van kasteel Valkensteyn, 14e eeuw.
2. Baksteenpuin in een slootkant over ca. 60 m. In boringen eveneens veel baksteenpuin; in het gehele gespaarde gedeelte van het terrein (zie onder) is vrijwel direkt onder de bouwvoor puin aanwezig.
3. 40-120 cm - mv.
4. Vaatwerk, o.a. steengoed.
5. Oorspronkelijk rechthoekig terrein voor het slot, met een korte zijde naar de Slotse Dijk, waarin een poortgebouw.
7. Zie objekt 23.
8. Als terrein is de voorburcht niet meer aanwezig. Het Oostelijk deel wordt ingenomen door een erf, annex opslagplaats, die de sporen afdekt. Van de Wwestelijke helft is een groot gedeelte in beslag genomen door een leidingstraat, zodat alleen een beperkt gedeelte van het terrein nog intact is.

Objekt 25

1. NT, werf met een huisplaats (Heuvelsteyn), 16e-20e eeuw.
2. Ongeveer rond, verhoogd terrein, van ca. 50 m in doorsnee. Vondstconcentratie in uitgeworpen grond van geschoonde sloten aan diverse zijden van de terp.
4. Vaatwerk (4kg), 16e-19e eeuw.
5. Aan een kruising in de polder (1580) het Buitenland van Rhoon.
6. Kruin ca. 100 cm boven de omgeving.
7. Mariene kleidekken en zandige geulafzettingen op sterk geerodeerd veen.
8. De werf is bebouwd met 2 woonhuizen, maar het terplichaam is verder intact.

9. Door zijn hoogte vormt de terp een markant punt in het omliggende open landschap.

Objekt 26

1. LME, vermoedelijk een nederzetting, 12e-14e eeuw.
2. Vondstconcentratie in de kant van de Zuidpolderse Boezem (oude situatie).
3. Tot ca. 2m - mv.
4. Vaatwerk, in 1945 gedateerd 12e-15e eeuw.
5. Aan de Noordkant van de oude boezem van de Zuidpolder, die thans is opgehoogd tot het niveau van het omringende land, met uitzondering van een brede watergang die de loop van de oude geul volgt.
7. Mariene kleidekken, diverse transgressiefasen, op veen.
10. Deze vondstconcentratie kan gezien de locatie en de datering in verband gebracht worden met de in 1373-1374 verlaten nederzetting Carnisse.

Objekt 27

1. LME, dijk (Poortugaalse Dijkwal), ca. 1180.
2. Restanten van een dijk langs de Zuidzijde van een weterring. Het is een overblijfsel van de dijk van de oudste ringpolder van Poortugaal, aangelegd ca. 1180, en buiten gebruik geraakt in de 13e eeuw. Alle overige dijken van middeleeuwse oorsprong in landinrichtingsgebied zijn in later tijd sterk zijn verhoogd en verbreed.
5. Tussen de Slotse Dijk en de Hofweg.
6. Bovenkant ca. 40 cm boven het aangrenzende land.
7. Mariene kleidekken, diverse transgressiefasen, op veen.
8. Op verschillende plaatsen is de dijk geheel verdwenen.
9. Door zijn vrije ligging in de polder heeft het dijkrestant een zekere visuele waarde.

Objekt 28

1. LME, fossiel verkavelingspatroon, vermoedelijk ca. 12e eeuw.
2. Een stelsel van dichtgeslibde sloten, op luchtfoto's als lijnen zichtbaar, dat de huidige percelering onder een scherpe hoek snijdt. Het patroon zal zich vermoedelijk over praktisch de hele polder hebben uitgestrekt, uitgaande van de nederzettingen langs de Waal (zie concentratie G). Opmerkelijk zijn de vrijwel O-W lopende lijn die de polder ongeveer diagonaal door midden deelt, en de ligging van de objecten 10 t/m 13 daarlangs (zie ook nr. 11). Het huidige verkavelingspatroon zal met de herinrichting van de Zwijndrechtse Waard in 1332 tot stand zijn gekomen.
5. In de polder Strevelshoek en Rijsoord, vanaf de Lange Weg tot aan (hier en daar) de hoge oeverzone van de Waal.
7. Komklei op veen, vanaf ca. 50 tot ca. 150 cm - mv beginnend.
8. De fossiele sloten zijn voor een deel zeker nog aanwezig.

Het tezamen voorkomen van nederzettingen en verkavelingspatroon maakt dat van een zeer bijzondere situatie mag worden gesproken.
9. Het visuele aspect van het sloten patroon bestaat alleen vanuit de lucht.

Objekt 29

1. LME, dijkmuur, ca. 15e eeuw.
2. Een bakstenen constructie van 75 m lang, bijna geheel in koppenverband gemetseld, met een hoogte van 1.5 tot 2 m, opgetrokken uit secundair verwerkte bakstenen (formaten 30 x 14.5 x 7 cm en 26 x 12 x 6 cm).
5. Tegen de Westzijde van Noldijk, die van 1374-1496 de buitenwaterkering van de Zwijndrechtse Waard vormde.
8. De muur verkeert in een verwaarloosde toestand.
9. Er is een duidelijke visuele waarde aanwezig.

Objekt 30

1. LME, dijkmuur, ca. 15e eeuw.
2. Twee ca. 5 m uit elkaar gelegen fragmenten van een bakstenen constructie, resp. 5 en 20 m lang, met een dikte van 40-50 cm, gemetseld in strekverband, met secundair verwerkte stenen (formaat: ca. 29 x 14 x 7 cm).
5. Zie objekt 29.
8. De muurfragmenten verkeren in een verwaarloosde toestand.
9. Er is een duidelijke visuele waarde aanwezig.

Objekt 31

1. NT, dijkmuur, ca. 16e eeuw.
2. Een bakstenen constructie van 25 m lang en 2 m hoog, gemetseld in strekverband, met stenen van een 16e eeuwse formaat (19.5 x 9.5 x 4.5 cm en 18 x 8.5 x 4 cm). Gezien het grote aantal halve stenen kan ook deze muur met secundair verwerkte steen zijn gebouwd (zie nr. 29 en 30).
8. De muur is nogal afgebrokkeld.
9. Er is een duidelijke visuele waarde aanwezig.

Tot slot

De resultaten van het onderzoek tot nu toe kunnen bevredigend worden genoemd. Door de gevolgde werkwijze, vooral het aangeven van zones met concentraties van archeologische objecten, kunnen nu al vrij duidelijke verbanden in het archeologisch bodemarchief van het landinrichtingsgebied worden onderscheiden. Hierdoor wordt het gemakkelijker om bij het opstellen van inrichtingsplannen voor het gebied rekening te houden met de archeologische belangen. Het vaststellen van omvang, diepteligging, conserveringstoestand en waardering van de afzonderlijke

objecten zal in het vervolg van het onderzoek, naast het afmaken van de veldkartering, de volle aandacht krijgen. Gebleken is wel dat het doen van boringen hierbij niet altijd even duidelijke resultaten geeft. Andere methodes, zoals het uitvoeren van detailkarteringen, fosfaatkarteringen, het maken van proefputjes etc., kunnen weliswaar toegepast worden, maar daarbij moet wel bedacht worden dat de extra kosten ervan niet begrepen zijn in de huidige opzet van de archeologische inventarisatie.

Dankwoord

Dank is verschuldigd aan G. Alders die veel informatie verschaftte over zijn veldverkenningen in de Zwijndrechtse Waard in het verleden. Medewerking werd verleend door leden van verschillende historische verenigingen in het landinrichtingsgebied. Bij het veldwerk is steeds gesteund op de inzet van verschillende vrijwilligers. Met de heer H. Kok (RGD) werd van gedachte gewisseld over de geologie van het gebied. Het tekenwerk is van de hand van M.F. Valkhoff (BOOR).